

Ubezpieczenia wobec wyzwań XXI

pod redakcją
Wandy Ronki-Chmielowiec

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Jerzy Handschke, Jan Monkiewicz, Kazimierz Ortyński, Wanda Sułkowska,
Włodzimierz Szkutnik, Tadeusz Szumlicz, Stanisław Wieteska

Redaktor Wydawnictwa: Elżbieta Kożuchowska

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Barbara Cibis

Łamanie: Małgorzata Czupryńska

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>
oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon [http://kangur.uek.krakow.pl/
bazy_ae/bazekon/nowy/index.php](http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php)

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695- 191-1

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Katarzyna Barczuk, Ewa Łukasik: Formy zabezpieczenia emerytalnego w wybranych krajach europejskich	13
Teresa H. Bednarczyk: Działalność sektora ubezpieczeniowego a wzrost gospodarczy.....	23
Anna Bera, Dariusz Pauch: Programy edukacyjne jako instrument zwiększania świadomości ubezpieczeniowej w zakresie przestępczości ubezpieczeniowej	31
Jacek Białek: Ocena grupowa w analizie Otwartych Funduszy Emerytalnych.....	40
Sylwia Bożek: Czynności monitorujące i kontrolne w procesie zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie ubezpieczeniowym	51
Anna Celczyńska: Należności od ubezpieczających z umów ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych.....	60
Magdalena Chmielowiec-Lewczuk: Problemy kalkulacji kosztów zakładów ubezpieczeń na tle powiązań w grupach finansowych	68
Dominika Cichońska: Rola ubezpieczeń w zarządzaniu ryzykiem w zakładach opieki zdrowotnej.....	78
Krystyna Ciuman: Zakłady ubezpieczeń a inne instytucje pośrednictwa finansowego w Polsce w latach 2005–2009.....	87
Tadeusz Czernik: O pewnym sformułowaniu zagadnienia ruiny	94
Teresa Czerwińska: Uwarunkowania polityki dywidend spółek ubezpieczeniowych.....	106
Robert Dankiewicz: Determinanty rozwoju rynku ubezpieczeń kredytu kupieckiego w Polsce	116
Beata Dubiel: Ubezpieczeniowe aspekty ryzyka ekologicznego	126
Roman Garbicz: Ryzyko starości jako element konstruowania systemów emerytalnych w Unii Europejskiej	135
Waldemar Glabiszewski: Znaczenie innowacji technologicznych w działalności ubezpieczeniowej	146
Łukasz Gwizdała: Możliwości analizy systemów bonus-malus w świetle procesów Markowa.....	156
Magdalena Homa: Kalkulacja składki w inwestycyjnych ubezpieczeniach na życie typu unit-linked	168
Beata Jackowska: Charakterystyka wybranych metod wyrównywania tablic trwania życia – wnioski dla zastosowań aktuarialnych	179

Beata Jackowska, Tomasz Jurkiewicz, Ewa Wycinka: Grupowe ubezpieczenia na życie w sektorze MSP	190
Marietta Janowicz-Lomott: Produkty strukturyzowane w formie ubezpieczeń w Polsce.....	201
Anna Jędrzychowska, Ewa Poprawska: Próba zidentyfikowania czynników mających wpływ na wysokość składki przypisanej brutto w ubezpieczeniach komunikacyjnych w Polsce.....	213
Tomasz Jurkiewicz, Agnieszka Pobłocka: Ocena praktycznych metod szacowania rezerwy IBNR w ubezpieczeniach majątkowych	222
Piotr Kania: Specjalistyczne fundusze inwestycyjne otwarte jako forma zewnętrznego zarządzania ubezpieczeniowymi funduszami kapitałowymi zakładów ubezpieczeń na życie	232
Robert Kurek: Uprawnienia organów nadzoru w zakresie kontroli wypłacalności – ujęcie w Solvency II.....	241
Jacek Lisowski: Rola biegłego rewidenta w ocenie gospodarki finansowej ubezpieczyciela – unormowania prawne	250
Jerzy Łańcucki: Przesłanki i kierunki zmian w regulacjach dotyczących pośrednictwa ubezpieczeniowego	258
Krzysztof Łyskawa: Zagrożenie równowagi odszkodowania i szkody w obowiązkowych ubezpieczeniach mienia.....	267
Aleksandra Małek: Obowiązki banku jako ubezpieczającego w świetle Rekomendacji Dobrych Praktyk Bancassurance	277
Piotr Manikowski: Rynek ubezpieczeń w Polsce a cykle underwritingowe ..	286
Dorota Maśniak: Ubezpieczyciel jako główne ogniwo transgranicznego systemu ochrony ofiar wypadków drogowych	295
Artur Mikulec: Efektywność systemów emerytalnych krajów UE i EFTA w latach 2005–2008	305
Aniela Mikulska: Małe i średnie przedsiębiorstwa jako odbiorcy usług ubezpieczeniowych	316
Marek Monkiewicz: Jednolity rynek ubezpieczeniowy UE w warunkach globalnego kryzysu finansowego 2007–2009 – pomoc publiczna a wspólnotowe reguły konkurencji	325
Joanna Niżnik: Reforma systemów emerytalnych Ameryki Łacińskiej na przykładzie Chile i Argentyny	335
Magdalena Osak: Medyczne konto oszczędnościowe jako mechanizm finansowania ochrony zdrowia	344
Dorota Ostrowska: Kapitał międzynarodowy a dostęp do produktów ubezpieczeniowych strategicznych dla rozwoju gospodarki polskiej.....	352
Anna Ostrowska-Dankiewicz: Polisa strukturyzowana jako forma inwestycji alternatywnej na rynku polskim.....	362
Renata Pajewska-Kwaśny: Perspektywy rozwoju tradycyjnych i nowatorskich form sprzedaży ubezpieczeń w Polsce – cz. I	373

Monika Papież: Analiza przyczynowości na rynku ubezpieczeń życiowych w latach 2003–2010	383
Agnieszka Pawłowska: Ubezpieczenie <i>business interruption</i> w zarządzaniu ryzykiem przerw w działalności gospodarczej	394
Krzysztof Piasecki: Rozmyte zbiory probabilistyczne w rachunku aktuarnym	402
Piotr Pisarewicz: Rola funduszy inwestycyjnych w rozwoju programów emerytalnych w USA	409
Ryszard Pukała: Procesy integracyjne rynków ubezpieczeniowych krajów Europy Środkowej i Wschodniej	416
Małgorzata Rutkowska-Podolowska, Nina Szczygiel: Medical savings account as a funding mechanism for health	426
Grażyna Sordyl: Rola i działalność holenderskiego funduszu gwarancyjnego (College voor Zorgverzekeringen CVZ) w obszarze prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych	435
Ewa Spigarska: Sprawozdanie finansowe zakładu ubezpieczeń a Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej w świetle wprowadzanych zmian	445
Elżbieta Izabela Szczepankiewicz, Maria Kiedrowska: Organizacja audytu wewnętrznego w zakładach ubezpieczeń w świetle <i>Solvency II</i> oraz standardów audytu	454
Anna Szkarłat-Koszalka: Instrumenty systemu rachunkowości a kontrola bezpieczeństwa finansowego ubezpieczyciela	463
Tomasz Szkutnik: Funkcje łączące w agregacji ryzyka ubezpieczyciela	472
Włodzimierz Szkutnik: Ryzyko uruchomienia rezerw katastroficznych	483
Anna Szymańska: Czynniki determinujące wybór ubezpieczyciela na rynku ubezpieczeń komunikacyjnych OC	494
Ilona Tomaszewska: Perspektywy rozwoju tradycyjnych i nowatorskich form sprzedaży ubezpieczeń w Polsce – cz. II	507
Damian Walczak, Agnieszka Żołądkiewicz: Świadomość ubezpieczeniowa oraz skłonność do ryzyka studentów	515
Stanisław Wanat: Modelowanie zależności w kontekście agregacji kapitałowych wymogów wypłacalności w <i>Solvency II</i>	525
Stanisław Wieteska: Adaptacja zakładów ubezpieczeń majątkowych do likwidacji skutków efektu cieplarnianego na terenie Polski	537
Ewa Wycinka, Mirosław Szreder: Statystyczna ocena wpływu przekraczania prędkości na liczbę wypadków drogowych w Polsce	547

Summaries

Katarzyna Barczuk, Ewa Łukasik: Forms of retirement security in selected European countries	22
Teresa H. Bednarczyk: The activity of insurance sector vs. economic growth.....	30
Anna Bera, Dariusz Pauch: Educational programs as an instrument to increase awareness of the crime of insurance cover	39
Jacek Bialek: Group evaluation of open pension funds	50
Sylvia Bożek: Monitoring and control activities in the risk management process of an insurance company.....	59
Anna Celczyńska: Accounts receivable from motor vehicle owners insured under third party insurance agreements	67
Magdalena Chmielowiec-Lewczuk: Problems of cost calculation of insurance companies against the background of connections in financial groups .	77
Dominika Cichońska: The role of insurance in risk management in health care facilities	86
Krystyna Ciuman: Insurance companies versus other financial intermediaries in Poland in the years 2005–2009.....	93
Tadeusz Czernik: An alternative formulation of ruin problem.....	105
Teresa Czerwińska: Determinants of the dividend policy in the insurance companies	115
Robert Dankiewicz: Determinants of development of trade credit insurance market in Poland	125
Beata Dubiel: Insurance aspects of ecological risk	134
Roman Garbiec: The risk of old age as the component of constructing the pension systems in the European Union	145
Waldemar Glabiszewski: The importance of technological innovations in the insurance sector.....	155
Łukasz Gwizdała: The capabilities of analyzing bonus-malus systems in the light of Markov processes	167
Magdalena Homa: Correct calculation of net premium in unit-linked investment insurance	178
Beata Jackowska: Characterization of selected methods of the graduation of life tables in the perspective of their actuarial applications	189
Beata Jackowska, Tomasz Jurkiewicz, Ewa Wycinka: Group life insurance in the SME sector.....	200
Marietta Janowicz-Lomott: Structured products in the form of insurance in Poland	212
Anna Jędrzychowska, Ewa Poprawska: An attempt to identify the factors having influence on the gross written premium in motor insurance in Poland	221

Tomasz Jurkiewicz, Agnieszka Poblocka: Evaluation of practical methods of estimation of incurred but not reported reserves in non-life insurance..	231
Piotr Kania: Specialized open-end investment funds as an external management form of investment funds of life insurance companies.....	240
Robert Kurek: Powers of supervision authorities regarding solvency control – Solvency II perspective.....	249
Jacek Lisowski: The role of the auditor in assessing the financial management of the insurer – legal norms	257
Jerzy Łańcucki: Regulations on insurance mediation – stressing premises and directions of change	266
Krzysztof Łyskawa: Threat of compensation balance and damages in compulsory property insurance	276
Aleksandra Malek: Duties of a bank acting as an coverage buying entity in the context of Recommendations on the Bankassurance Activity.....	285
Piotr Manikowski: The insurance market in Poland and underwriting cycles	294
Dorota Maśniak: Insurer as a major link in a cross-border system for protection of victims of road accidents – the role of co-operation of private and public entities.....	304
Artur Mikulec: Effectiveness of pension systems in EU and EFTA countries in the years 2005–2008.....	315
Aniela Mikulska: Small and medium-sized companies as recipients of insurance services	324
Marek Monkiewicz: Single insurance market in the EU and global financial crisis 2007–2009 – public intervention and Community competition rules.....	334
Joanna Niżnik: The reform of pension systems in Latin America. The Chilean and Argentinean models.....	343
Magdalena Osak: Medical savings account as a funding mechanism of health care.....	351
Dorota Ostrowska: The access to the insurance products strategic for the development of Polish economy in reference to the international capital..	361
Anna Ostrowska-Dankiewicz: Structured policy as a form of alternative investment on Polish market.....	372
Renata Pajewska-Kwaśny: Prospects of development of traditional and innovative forms of insurance sales in Poland – part I.....	382
Monika Papież: Causality analysis on the life insurance market in the period 2003–2010	393
Agnieszka Pawłowska: Business interruption insurance implementation in risk management for interrupted activities	401
Krzysztof Piasecki: Probabilistic fuzzy sets in the actuarial calculation	408
Piotr Pisarewicz: Mutual funds role in retirement programs' development in the USA.....	415

Ryszard Pukała: Integration processes of insurance markets in Middle and Eastern Europe.....	425
Małgorzata Rutkowska-Podolowska, Nina Szczygiel: Medyczne konto oszczędnościowe jako mechanizm finansowania ochrony zdrowia	434
Grażyna Sordyl: The Role and Activity of the Dutch Guarantee Fund (College voor Zorgverzekeringen CVZ) in the area of private health insurance	444
Ewa Spigarska: Financial statement of insurance company vs. International Standards of Financial Reporting in the light of changes.....	453
Elżbieta Izabela Szczepankiewicz, Maria Kiedrowska: Organization of internal auditing in insurance companies in the light of Solvency II and audit standards	462
Anna Szkarłat-Koszalka: Instruments of accounting system vs. control of financial security of an insurer.....	471
Tomasz Szkutnik: Copula functions in the aggregation of insurer risk	482
Włodzimierz Szkutnik: The risk of using catastrophic reserves	493
Anna Szymańska: Factors determining the choice of the insurer on the CR automobile insurance market.....	506
Iłona Tomaszewska: Prospects of development of traditional and innovative forms of insurance sales in Poland – part II	513
Damian Walczak, Agnieszka Żołądkiewicz: Students' insurance awareness and risk seeking	524
Stanisław Wanat: Modeling of dependencies in the context of the aggregation of solvency capital requirements in Solvency II	536
Stanisław Wieteska: Property insurance companies adaptation process to reduce the impact of greenhouse effect in Poland	546
Ewa Wycinka, Mirosław Szreder: Statistical analysis of speeding as a factor affecting car accidents in Poland	556

Katarzyna Barczuk, Ewa Łukasik

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

FORMY ZABEZPIECZENIA EMERYTALNEGO W WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH

Streszczenie: W artykule zaprezentowano wybrane zagadnienia dotyczące wykorzystania alternatywnych form zabezpieczenia emerytalnego na rynku europejskim. Jego celem jest analiza i porównanie zarówno powszechnych systemów emerytalnych obowiązujących w krajach poddanych rozważaniom, jak i oferowanych produktów służących budowaniu na zasadzie dobrowolności zaplecza gwarantującego bezpieczną finansowo starość. Pracę kończą ogólne wnioski dotyczące możliwości przeniesienia skutecznych rozwiązań na grunt polski.

Słowa kluczowe: rynki emerytalne w Europie, produkty emerytalne.

1. Wstęp

Dobrze funkcjonujący system emerytalny powinien zabezpieczyć byt, zapewnić odpowiedni standard oraz poziom życia obywateli po przejściu na emeryturę. Dlatego w ostatnich latach większość państw europejskich przeprowadza reformy emerytalne, wprowadza nowe produkty ze zwolnieniami podatkowymi, pełniące rolę zachęty do dobrowolnego, prywatnego gromadzenia oszczędności na poczet przyszłej emerytury. W zależności od proponowanych rozwiązań i uwarunkowań ekonomiczno-demograficznych gromadzenie oszczędności na ten cel przybiera różne formy.

Szczególna uwaga należy się narastającym problemom demograficznym, tj. kurczeniu i starzeniu się społeczeństw związanym z pojawieniem się ryzyka długowieczności, spadkowi wskaźnika rozrodczości i migracjom zarobkowym ludzi młodych. Wybrany problem jest więc aktualny i interesujący z praktycznego punktu widzenia. Do analizy wybrane zostały kraje reprezentujące odmienne obszary Europy: alpejski (Austria), skandynawski (Szwecja), śródziemnomorski (Włochy) i wyspiarski (Wielka Brytania)¹. Dla celów porównawczych przedstawiono dane odnoszące się do Polski.

¹ Podział na kraje alpejskie jest zgodny z Konwencją w sprawie ochrony Alp (*Alpine Convention*), pozostała typologia państw oparta jest na przyporządkowaniu do odpowiedniego regionu historyczno-geograficznego Europy.

2. Przegląd form dobrowolnego finansowania potrzeb emerytalnych

Przyszłym emerytom pozostają również możliwości wykorzystania zinstytucjonalizowanych form zabezpieczenia emerytalnego oferowane przez towarzystwa ubezpieczeń, które proponują innowacyjne produkty mogące odpowiadać potrzebom danego społeczeństwa. W opracowaniu wskazano kilka możliwych rozwiązań: renty, odwróconą hipotekę oraz ubezpieczenia opieki długoterminowej [*Innovative ways...* 2008, s. 15–24].

2.1. Renty

Konstrukcja produktów rentowych (*annuities*) jest zróżnicowana i opiera się na gwarancji serii regularnych wypłat dla ubezpieczonego. Według kryterium czasu wypłaty wyróżnić można renty pewne wypłacane przez z góry ustalony okres oraz renty życiowe wypłacane do końca życia jednego ubezpieczonego lub wielu – po jego śmierci. Natomiast zgodnie z kryterium momentu rozpoczęcia wypłaty renty można podzielić na natychmiastowe i odroczone. W zależności od punktu odniesienia dla płatności wyróżniamy renty stałe o ustalonej kwocie wypłaty, renty zmienne oparte na portfelu inwestycji lub też renty zależne od stopy inflacji.

2.2. Ubezpieczenie długoterminowej opieki

Wraz ze zmianami demograficznymi wyrażającymi się spadkiem wskaźnika rozrodzności spada znaczenie tradycyjnej roli rodziny w opiece nad osobami starszymi, natomiast ze wzrostem długości życia zwiększa się popyt na zinstytucjonalizowane formy opieki. Duża część wydatków emeryta przeznaczana jest na zaspokajanie potrzeb leczniczych i zdrowotnych. Ubezpieczenie długoterminowej opieki (*long-term care insurance*) jest rozwiązaniem, które chroni ubezpieczonego przed ryzykiem pojawienia się dodatkowych kosztów związanych z utratą samodzielności w podeszłym wieku. Konstrukcja tych produktów opiera się na wypłacie jednorazowego świadczenia lub w serii (odroczonej lub natychmiastowej) zależnej od stopnia sprawności ubezpieczonego i wymaganej przez niego opieki przy wykonywaniu codziennych czynności [Schiller 2009]. W Europie ubezpieczenia te popularne są szczególnie w Niemczech oraz Francji [*Innovative ways...* 2008, s. 25].

2.3. Odwrócona hipoteka

Rozwojowym rozwiązaniem jest odwrócona hipoteka (*reverse mortgage*) będąca formą umowy między właścicielem lub współwłaścicielami nieruchomości a instytucją finansową. Produkt tego typu umożliwia osobom starszym posiadającym nieruchomość korzystanie z kapitału w niej zamrożonego [*Innovative ways...* 2008, s. 28–31]. Klient otrzymuje od banku środki wypłacane w formie jednorazowej lub

okresowych płatności, linii kredytowej lub też kombinacji tych możliwości. W zależności od typu umowy (pożyczka lub kupno-sprzedaż) w momencie śmierci lub stałej wyprowadzki pożyczkobiorcy (i jego małżonka), nieruchomość może zostać sprzedana, a pozostałe środki po zaspokojeniu wierzytelności organizatora odwróconej hipoteki zostają przekazane klientowi lub osobom, które po nim dziedziczą. Nie jest możliwe powstanie wierzytelności przekraczającej wartość nieruchomości stanowiącej zabezpieczenie kredytu. Dodatkowo istnieje możliwość spłacenia pożyczki przez klienta lub jego spadkobierców i zatrzymanie przedmiotu odwróconej hipoteki.

3. Analiza rynków emerytalnych w wybranych krajach

W artykule skoncentrowano się na wybranych czynnikach ekonomicznych i demograficznych. Wnikliwa analiza pokazuje, że istotny wpływ na kształt i wysokość przyszłych świadczeń emerytalnych mają czynniki demograficzne i warunki ogólnogospodarcze danego kraju. Warto wspomnieć o czynnikach takich jak świadomość ubezpieczeniowa wyrażająca się w trosce o wysokość przyszłej emerytury oraz skłonność do oszczędzania.

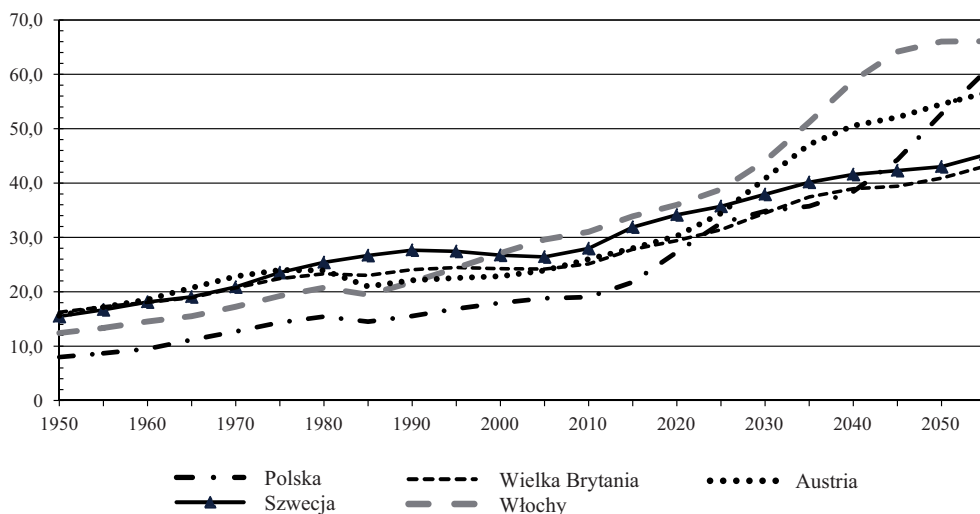
Tabela 1 obrazuje poziom wydatków publicznych i prywatnych jako % PKB danego kraju. Wskazuje, że największe wydatki prywatne obserwuje się w Wielkiej Brytanii i Szwecji, na drugim biegunie znajduje się Austria, Włochy oraz Polska.

Tabela 1. Publiczne i prywatne wydatki na emeryturę jako % PKB w wybranych krajach

Kraje	Wydatki publiczne	Wydatki prywatne			
	2005	2005	2006	2007	2008
Austria	12,2	0,2	0,2	0,3	0,2
Włochy	11,5	0,2	0,2	0,2	0,3
Polska	10,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Szwecja	7,0	1,0	1,1	1,3	1,2
Wielka Brytania	5,5	3,0	3,1	2,8	2,9

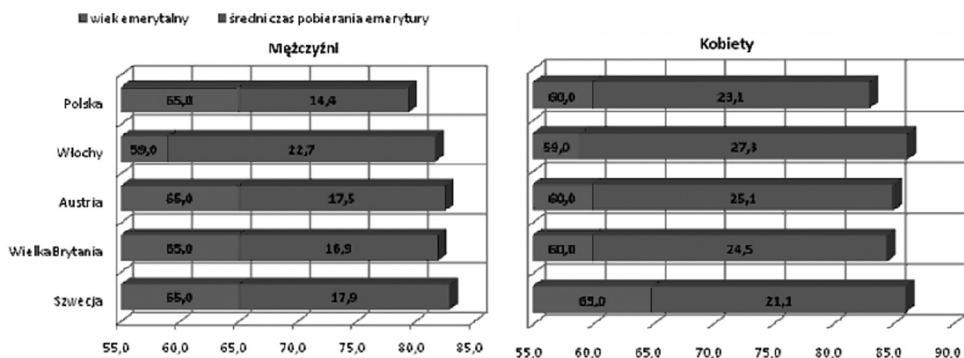
Źródło: OECD, *Public and private expenditure on pension*.

Proces starzenia się społeczeństw nie jest ograniczony do państw wysoko rozwiniętych. Wskaźnik obciążenia demograficznego osobami starszymi (*elderly dependency ratio*), obliczany jako procentowa relacja osób w wieku emerytalnym (65 r.ż. i więcej) do osób ekonomicznie aktywnych zawodowo (15–64 r.ż.), utrzymuje się na wysokim poziomie nawet w państwach afrykańskich [Osterkamp 2003, s. 69]. Wśród analizowanych państw najgorzej sytuacja przedstawia się we Włoszech, gdzie w 2050 roku wskaźnik ten osiągnie wartość 66% (rys. 1). W porównaniu z ro-

Rys. 1. Wskaźnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w latach 1975–2050 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: United Nations Population Division, *World Population Prospects: the 2010 Revision*.

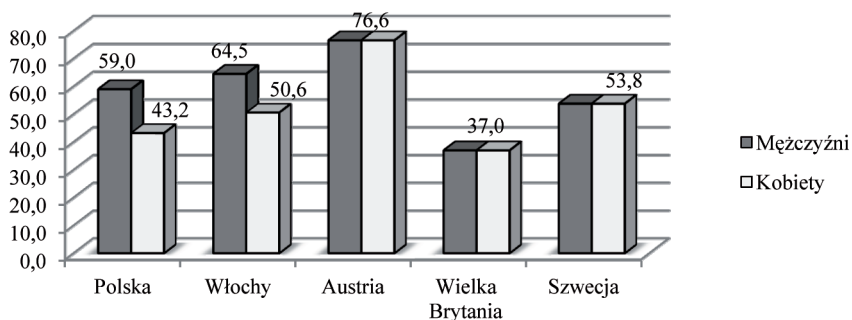

Rys. 2. Oczekiwana średnia długość czasu pobierania emerytury w wybranych krajach w 2010 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD, *Retirement ages*.

kiem 1975 nastąpi wzrost o 243,8%. Kraje takie jak Szwecja czy Wielka Brytania posiadają stosunkowo niski wskaźnik obciążenia demograficznego, który wynosi obecnie w obu przypadkach 25–28%. Biorąc pod uwagę okres między 2000 a 2050 rokiem, prognozuje się najniższy wzrost tego wskaźnika w tych krajach. Znaczny jego poziom jest przewidywany w Austrii – w 2050 roku wyniesie 54,5%.

Cechą charakteryzującą sytuację rynków emerytalnych w badanych krajach jest średni czas pobierania emerytury, przedstawiony na rys. 2. Zauważa się znaczne dysproporcje między płciami w tym zakresie. Mężczyźni we wszystkich badanych krajach żyją znacznie krócej. Krótszy jest też średni czas pobierania przez nich świadczenia emerytalnego. Ze względu na niski ustawowy wiek przejścia na emeryturę Włosi cieszą się spokojną starością najdłużej wśród mieszkańców krajów wybranych do analizy (kobiety i mężczyźni odpowiednio 27,3 i 22,7 lat), najkrócej polscy mężczyźni oraz szwedzkie kobiety.

Rys. 3. Stopa zastąpienia w wybranych krajach – mediana (2011 rok)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD, *Gross pension replacement rates*.

Stopa zastąpienia, będąca względną miarą wydolności systemu emerytalnego, jest obliczana jako proporcja świadczenia emerytalnego do ostatniego wynagrodzenia w czasie aktywności zawodowej. Rysunek 3 pokazuje jej wysokość dla wybranych krajów. Jedynie w Austrii emeryt może liczyć na zastąpienie ostatniego wynagrodzenia emeryturą, która pozwoli mu w znacznym stopniu utrzymać poziom jakości życia z okresu aktywności zawodowej. W pozostałych krajach jest on niski. Wielka Brytania wyróżnia się szczególnie na tle pozostałych krajów. Należy też zwrócić uwagę na niski poziom tego wskaźnika dla kobiet w Polsce.

3.1. Austria

Aktywni zawodowo Austriacy obowiązkowo uczestniczą w pierwszym – repartycyjnym filarze. Dobrowolny drugi filar oferuje pięć różnych programów (m.in. fundusze emerytalne oraz pracownicze programy emerytalne). Zainteresowanie nimi jest niewielkie – jedynie 18% osób aktywnych zawodowo jest objętych PPE [Trampusch 2010, s. 1]. Reforma emerytalna z 2003 roku zmieniła główne parametry austriackiego systemu emerytalnego: podstawę wymiaru składki stanowi okres najlepszych 40 lat „składkowych” (15–18 lat w przypadku wcześniejszej emerytury), zniesienie wcześniejszych emerytur dla bezrobotnych, zmniejszenie rocznej stopy akumulacji

cji z 2,0 do 1,79% do 2009 roku. Kolejna reforma systemu emerytalnego (z 2004 roku) miała na celu ujednoczenie prawa emerytalnego dla większości grup zawodowych oraz ustanowienie indywidualnie zdefiniowanych świadczeń emerytalnych w obrębie części repartycyjnej dla urodzonych po 1.01.1955 roku [Knell i in. 2006, s. 72–75].

Austria ma z jednej strony korzystny dla obywateli, z drugiej zaś drogi system emerytalny. Publiczne wydatki na emeryturę wyniosły 12,2% PKB w 2005 roku i były najwyższe spośród wszystkich państw. Ustawowo minimalny wiek przejścia na emeryturę to 60 lat dla kobiet, 65 dla mężczyzn oraz dla urzędników państwowych. Zaledwie 10% społeczeństwa między 60 a 65 r.ż. jest aktywne zawodowo.

Obecnie prywatne ubezpieczenia pielęgnacyjne oferuje 12 ubezpieczycieli. Jednak ich oferta nie cieszy się dużą popularnością – liczba umów wyniosła 39 000 (2008 rok). Ponad 80% osób wymagających opieki korzysta ze źródeł nieformalnych – pomocy członków rodzin [Schneider, Österle 2006, s. 12–13].

Podobnie do ubezpieczeń długoterminowej opieki, rynek rent nie jest przez Austriaków wykorzystywany. Powszechne staje się przekazywanie nieruchomości członkom rodziny w latach wczesnej starości. Odmianą renty hipotecznej umożliwiającej przekazanie mieszkania czy domu rodzinie jest renta dożywotnia ze świadczeniami pieniężnymi lub rzeczowymi. W ofercie produktowej znajdują się także renty hipoteczne o stałym oprocentowaniu udzielane na 15 lat. Otrzymane środki z tytułu renty hipotecznej mogą być przeznaczone jedynie na opiekę długoterminową. Maksymalna wysokość takiego kredytu nie może przekroczyć 150 tys. EUR, a maksymalna wartość kredytu wynosi 80% wartości nieruchomości.

3.2. Szwecja

Zreformowany w 1990 roku system emerytalny w Szwecji oparty jest na dwóch odmiennych rozwiązaniach dla różnych grup wiekowych [*The Swedish National Strategy...* 2005]. Stary system składa się z gwarantowanej przez państwo części podstawowej oraz uzupełniającego filaru opartego na świadczeniu zależnym od dochodu z piętnastu najlepszych lat pracy przyszłego emeryta. Aby otrzymać uzupełniające świadczenie emerytalne, należy spełnić warunek 30-letniego stażu pracy w Szwecji. Pełna emerytura gwarantowana przysługuje osobom mieszkającym w Szwecji przez co najmniej 40 lat.

Wspólną częścią rozwiązania starego i nowego systemu jest wspomniana emerytura gwarantowana stanowiąca uzupełnienie w przypadku nieosiągnięcia odpowiedniej stopy zastąpienia. Nowy system składa się także z części repartycyjnej (*Pay-As-You-Go*), na którą przekazywana jest składka w wysokości 16% dochodu, oraz części kapitałowej ze składką wynoszącą 2,5% dochodu. Środki te są waloryzowane na podstawie wskaźnika wzrostu wynagrodzeń pomniejszonego o 1,6%. Wiek emerytalny wynosi 61 lat dla obu płci (65 lat emerytura gwarantowana).

Ogromną rolę w uzupełnieniu obowiązkowego systemu emerytalnego odgrywają pracownicze programy emerytalne, w których to pracodawca opłaca składkę. Dzielą się one na cztery różne warstwy w zależności od wykonywanego zawodu. Według rządowego opracowania z 2005 roku objętych nimi było 90% pracowników. Dodatkowo istnieje możliwość samodzielnego inwestowania, wykorzystując spore ulgi podatkowe.

W roku 2006 funkcjonowały w Szwecji 44 towarzystwa ubezpieczeniowe oferujące ubezpieczenia na życie. Aż 95% ich sprzedaży to ubezpieczenia emerytalne. Głównie obejmowały tradycyjne renty życiowe oraz 5- lub 10-letnie renty pewne. W tym samym roku składka łącznie dla programów pracowniczych oraz dobrowolnych ubezpieczeń wyniosła 2270 mld koron, co stanowiło 6,8% PKB. 15% tego rynku pokrywały składki na ubezpieczenia dobrowolne [Palmer 2009, s. 16].

Od 2005 roku działa na szwedzkim rynku jedyna instytucja oferująca odwróconą hipotekę – Svenska Hypotekspension. Produkt skierowany jest do osób co najmniej 60-letnich, które mają możliwość wyboru płatności okresowych lub jednorazowej [*Reverse mortgage...* 2011, s. 30].

3.3. Włochy

Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku Włochy zmagaly się z rosnącą nierównowagą systemu ubezpieczeń społecznych, niekorzystnymi zmianami demograficznymi oraz rosnącymi wydatkami publicznymi na emerytury. Radykalnych zmian podjął się w 1992 roku rząd premiera Giuliano Amato. Podniesiono wiek emerytalny (z 60 do 65 lat dla mężczyzn i z 55 do 60 lat dla kobiet), liczbę lat „składkowych” z 15 do 20 dla aktywnych zawodowo. Wysokość świadczenia emerytalnego kalkulowano na podstawie dochodów z ostatnich 10 lat, a także zmieniono indeksację świadczeń emerytalnych (ze wzrostu płac na wzrost cen). W 1995 roku dokonano kolejnej reformy (Diniego). Nowy system emerytalny proponuje elastyczny wiek emerytalny między 57 a 65 r.ż. i jest oparty na zdefiniowanym świadczeniu [Paulli, Tagliabue 2000, s. 3]. Reforma zostanie całkowicie przeprowadzona do 2035 roku.

Włoski system emerytalny bazuje na trzech filarach [Cackley i in. 2006]: pierwszy, repartycyjny (podstawowa emerytura państwowa), jest głównym źródłem przychodu emerytów, w którym składkę opłaca pracodawca i/lub pracownik. Drugi filar to emerytura z pracowniczych programów emerytalnych, obejmująca niewielką część pracowników (do 1,6 mln, co stanowi 7,1%). Jest to spowodowane wysoką składką w ramach I filaru (33% wynagrodzenia brutto). Dodatkowo rentowość funduszy emerytalnych wynosi zaledwie 3%.

Trzeci filar jest nieobowiązkowy, stanowi dobrowolną formę gromadzenia oszczędności.

Włosi mają możliwość przystąpienia do ubezpieczenia na życie, które jest połączeniem ubezpieczenia na życie i planu oszczędnościowego. Wypłata świadczenia następuje z chwilą śmierci lub osiągnięciem określonego wieku. Ogólna zasada

opodatkowania tych środków jest korzystna: zarówno składki, jak i świadczenia są częściowo zwolnione z podatku.

Obecnie rynek rent we Włoszech jest mały, liczba produktów rentowych zakupionych zarówno przez osoby prywatne, jak i fundusze emerytalne jest niewielka. Liczba wypłat z tytułu rent odroczonych w 2006 roku wyniosła 15 000.

Umowy ubezpieczeń długoterminowej opieki we Włoszech zaczęły być oferowane w 1997 roku. Pierwszy produkt tego typu wprowadziła firma Sasa Vita (renta stała), obecnie podaź tworzy ok. 12 ubezpieczycieli, jednak forma ta nie jest popularna we Włoszech. Kraj ten charakteryzuje się najwyższym udziałem opieki rodzinnej dla osób starszych i niepełnosprawnych (16,2% w porównaniu do 10,3% w Polsce czy 8% w Szwecji) [OECD, 18.05.2011, s. 88], co jest wynikiem silnych więzi rodzinnych.

Innym produktem pozwalającym sfinansować przyszłe potrzeby jest odwrócona hipoteka (wł. *nuda proprietà* – dosł. goła nieruchomości). W 2007 roku zawarto ok. 50 000 umów tego typu, co stanowiło 6% włoskiego rynku nieruchomości [Yedinak 2009].

3.4. Wielka Brytania

Wielka Brytania wypracowała system oparty na części podstawowej, dodatkowej oraz gwarantującej minimalny dochód, jeżeli świadczenie z dwóch pierwszych części jest niższe niż ustalona kwota [*Pensions – the basic...* 2011].

Wysokość świadczenia emerytalnego z części podstawowej zależy od liczby lat, w których osoba wnioskująca o emeryturę była objęta ubezpieczeniem społecznym. By otrzymać pełne świadczenie, kobieta potrzebuje 39 lat, mężczyzna 44 lat (osoby, które osiągnęły wiek emerytalny po dniu 5.04.2010 roku, potrzebują tylko 30 lat). Minimalne gwarantowane świadczenie jest przyznawane po 11 latach „składkowych”. Dla kobiet urodzonych przed 5.04.1950 roku wiek emerytalny wynosi 60 lat, dla mężczyzn urodzonych przed 5.04.1959 roku – 65 lat. Dla kobiet urodzonych później wiek ten stopniowo wzrasta i ma zrównać się z wiekiem mężczyzn do roku 2020. Planowane jest także zwiększenie czasu aktywności zawodowej o kolejne 3 lata w latach 2024–2046.

Zachętą ze strony państwa są dodatki z tytułu dobrowolnego opóźnienia momentu przejścia na emeryturę, zwiększające tygodniowe świadczenie emerytalne lub w postaci jednorazowej płatności.

Emerytura dodatkowa stanowi odrębną część systemu, a jej wysokość jest uzależniona od zarobków i opłacanych składek emerytalnych płaconych przez pracownika oraz pracodawcę. Udział w tej części systemu jest nieobowiązkowy pod warunkiem przystąpienia do programu emerytalnego prowadzonego przez pracodawcę lub prywatną firmę. W połączeniu z dużą stopą oszczędności jest to jedna z przyczyn, dla której Wielka Brytania to największy i najbardziej rozwinięty rynek ubezpieczeń rentowych na świecie [Rusconi 2008, s. 5–6]. Charakteryzuje się dużą różnorodno-

ścią oraz elastycznością oferowanych produktów. W roku 2007 składka w ubezpieczeniach rentowych wyniosła ponad 11 mld funtów. Zawarto ponad 400 000 umów [*Pension Annuities...* 2008, s. 1]. Zróżnicowanie produktowe jest szerokie, co wiąże się także z uzależnieniem wysokości składki od wielu czynników, m.in. wieku ubezpieczonego, historii chorób, nałogu nikotynowego oraz stopnia niepełnosprawności.

Brytyjski rynek odwróconych hipotek z wartością pożyczek ponad 205 mld funtów oraz ok. 40 sprzedającymi instytucjami jest największym rynkiem odwróconych hipotek na świecie [*Reverse mortgage...* 2011, s. 13–18]. W ofercie są dwa typy rent różniące się formą przekazania własności. Pierwsza z nich bazuje na umowie pożyczki (*lifetime mortgage*) i wymaga określenia maksymalnej proporcji pożyczki do wartości nieruchomości. Druga opiera się na umowie kupna-sprzedaży (*home reversion*), co skutkuje wyższą wartością świadczenia.

4. Podsumowanie

Dokonujące się przeobrażenia systemów emerytalnych wielu państw mogą wpływać na podejście ich obywateli do oszczędzania w celu zapewnienia bezpiecznej finansowo starości. Przyszłe potrzeby w tym zakresie powodują zainteresowanie i wzmagają popyt na alternatywne formy inwestowania w celach emerytalnych. Obowiązkowe rozwiązania proponowane przez instytucje państwowe są niewystarczające, co obrazuje poziom stóp zastąpienia w krajach poddanych analizie. Jest on związany z konstrukcją systemu emerytalnego, na co wskazuje przykład Wielkiej Brytanii (z bardzo niską stopą zastąpienia oraz w pełni wykorzystywaną, rozwiniętą ofertą produktową, a także systemem zachęt ze strony państwa) i Austrii (o wyjątkowo wysokiej stopie zastąpienia z filaru obowiązkowego, lecz nikłym zainteresowaniem ofertą ubezpieczeń prywatnych). Poziom wydatków publicznych na emerytury w badanych krajach jest odwrotnie proporcjonalny do wydatków prywatnych na ten cel. Obywatele Szwecji oraz Wielkiej Brytanii są świadomi niekorzystnych zmian w otoczeniu ekonomiczno-demograficznym i skłonni do oszczędzania z wykorzystaniem alternatywnych form zabezpieczenia emerytalnego. W Austrii oraz we Włoszech dużą rolę odgrywają więzi rodzinne, zapewniające odpowiedni poziom i jakość życia po przejściu w stan spoczynku zawodowego. Nie motywuje to obywateli tych krajów do gromadzenia oszczędności poza obowiązkowym systemem emerytalnym.

Na tle krajów wybranych do analizy sytuacja Polski przedstawia się niekorzystnie. Niska szacowana stopa zastąpienia, wskaźnik obciążenia demograficznego o wyjątkowo wysokiej prognozowanej dynamice oraz zerowe wydatki prywatne na emerytury (2008 rok) wskazują na konieczność wykorzystania emerytalnych produktów alternatywnych. Zdaniem autorek, brytyjski oraz szwedzki system emerytalny są najlepiej dostosowane do zmieniającego się otoczenia demograficzno-ekonomicznego, odpowiednio stymulując obywateli do partycypowania w odpowiedzialności za bezpieczną finansowo starość.

Literatura

- Cackley A.P., Moskovitch T., Pfeiffer B. [2006], *Italian Pension Reform*, International Conference on Social Security Reform, 24.02.2006.
- Innovative ways of financing retirement*, Swiss Re, Sigma 04/2008.
- Knell M., Pramer D., Köhler-Töglhofer W. [2006], *The Austrian Pension System – How Recent Reforms Have Changed Fiscal Sustainability and Pension Benefits*, „Monetary Policy & The Economy”, Q2/06..
- Osterkamp R. [2003], *Demographic Dependency Ratios*, „CESifo DICE Report” (3).
- Palmer E. [2009], *The Swedish Annuity Market: Where It Is and Where It's Headed*, Uppsala University.
- Paulli A., Tagliabue M. [2000], *Pension system and gradual retirement in Italy: Toward an active ageing*, International Research Conference on Social Security, Helsinki, 25-25.08.2000.
- Pension Annuities, Pension annuities and the Open Market Option Report*, Association of British Insurers, 2008.
- Pensions – the basics*, <http://www.direct.gov.uk>, maj 2011.
- Reverse mortgage – rozwiązania prawne i instytucjonalne na wybranych rynkach*, Polska Izba Ubezpieczeń, Warszawa 2011.
- Rusconi R. [2008], *National Annuity Markets, Features and implications*, OECD Working paper on insurance and private pensions, No. 24.
- Schiller F. [2009], *Public Long Term Care Insurance in Europe Opportunities for the private insurance*, Munich Re.
- Schneider U., Österle A. [2006], *Die Kosten der Pflege in Österreich*, Wirtschafts Universität Wien, Wien.
- The Swedish National Strategy Report on Adequate and Sustainable Pensions*, July 2005.
- Trampusch Ch. [2010], *Pension in Austria*, University of Berne.
- Yedinak J. [2009], *France & Italy Find Need For “Reverse Mortgage” Type Of Product*, “The Wall Street Journal”, 12.05.2009.
- www.oecd.org (maj 2011).
- www.un.org (maj 2011).

FORMS OF RETIREMENT SECURITY IN SELECTED EUROPEAN COUNTRIES

Summary: The paper presents selected problems concerning the use of alternative forms of retirement assurance on the European market. The purpose of this paper is the analysis and comparison of both general pension systems existing in the discussed states and the offered products serving to build the voluntary base which would guarantee financially secure pension. The study is completed with general conclusions concerning the opportunities of effective implementation of the given solution in Poland.

Keywords: pension markets in Poland, pension products.